

Csorba Győző: A szó ünnepe

Húsz esztendővel ezelőtt, 1938-ban jelent meg Csorba Győző első verses kötete, a *Mozdulatlanság*. Huszonkét éves volt ekkor a költő. Azóta napvilágot látott egy műfordítás kötete (*Hélinant: A halál versei*, 1940), két kötet önálló verse (*A híd panasza*, 1943; *Szabadulás*, 1947) és legutóbb, 1955-ben egy több mint ezer soros önéletrajzi költeménye, az *Ocsúdo évek*. A *szó ünnepe* tehát egy két évtizedes költői pálya negyedik határköve, melyet az előző önálló lírai kötettől tizenkét év választ el. A kritikusan, aki most újra olvassa Csorba Győző első három verses kötetét, s összehasonlítást tesz a régebbi kötetek és *A szó ünnepe* között, az első kérdés, ami óhatatlanul fölmerül: mennyiben hozott újat vagy mást ez a kötet a régebbiekhez mérten?

A *szó ünnepe* Csorba Győző költői portréjának megrajzolásához nem ad hozzá olyan meghökkentően új vonást, amely a róla alkotott eddigi képünket megváltoztatná, merőben mássá tenné. Azoknak a sajátosságoknak elmélyülését figyelhetjük meg e versekben, amelyeket az eddigi kritika is számba vett. Költői pályájának alakulását tekintve inkább még bizonyos visszakanyarodást tapasztalunk — természetesen egy magasabb szinten; — legalábbis *A szó ünnepe* nem folytatása annak a formabontó, lazább versépítésre, túlzott elvontságára s a szabad asszociáción alapuló versalkotásra hajló törekvésnek, amely a *Szabadulás* verseire volt jellemző. Pontosabban: azok a „hatások”, amelyek előző köteteiben még fellelhetők, immár szerves egészzé épültek lírájában. Főként a szimbolizmus és a szürrealizmus eredményei szívták fel Csorba Győző költészetében; s hogy neveket is említsünk, elsősorban József Attila és Weöres Sándor befolyására gondolunk, akik felszabadították és tudatosították Csorba Győző igazi hangját. A *Szabadulás* bonyolult, elvontabb és „művelesebb” világához, melyet az egykori kritika Csorba Győző verseihez képest „meglepetésként”, „fordulatként” üdvözölt, nem maradt hű: ez az akkor újszerűnek tűnő „lidérces és fojtott” hang nem vált uralkodóvá költészetén. *A szó ünnepe* elsősorban összegezés. Csúcs a költő eddigi pályáján, régi témáinak szinte véglegesnek tűnő kidolgozása, egyfajta szintézis megvalósulása, betetőzés.

De ne vágjunk a dolgok elé!

Mit tartalmaz *A szó ünnepe*? — A legkorábbi vers 1947-es, a legkésőbbi 1958-as jelzésű. E tizenkét évből ötvenhárom verset közöl a kötet. Egy évre tehát alig jut 4–5 vers. De csak kvantitatíve kevés az, amit a kötet nyújt. Az olvasóban az első meglepetést a könyv ragyogó kompozíciója kelti. Szinte mint egy regényt, végig lehet olvasni; annyira zárt és egységes szerkezete, annyira helyén van minden darabja. S az elhelyezés, a szomszédság még külön fénybe vonja a kötet egyes verseit, amelyek külön-külön, folyóiratokból már jobbra ismerősek, de így együtt megnő értékük és hatásuk. A kötet remek megkomponáltsága, a hat ciklusra történt beosztás (Csorbánál először találkozunk a versek ciklikus csoportosításával), mely egyszerre mutatja költészetének tematikai gazdagodását és egy korszak lezárását, egy többtétéles zenemű, egy szimfónia felépítésére emlékeztet, s hamarjában Bartók Concertójának klasszikus zártságát juttatja eszembe. A kötetet — mint egy előjáték — a szép *Béke* című vers vezeti be, s az itt kifejezett eszme: a humánumért küzdő költő szava — mintegy az egész mű alaphangulatát összegezi. Az első tétel — ráhangolás: egy csomó „tájképet” foglal magában, de a honi, dunántúli képek mögött és ürügyén egyre felismerhetőbben vall a költő önmagáról. Ez a személyes hang erősödik fel

az *Olasz hangulatok* verseiben. A következő ciklus — scherzo, szellemes közjáték, néhány csillogó, kard-suhintásként ható epigramma, „barátságtalan” modorban, főként irodalmi dolgokról. A negyedik ciklusban (*Monologue interieur*) bomlik ki aztán önálló tétellé az a dallammotívum, amely a kötet többi ciklusában is bűvópatak módján fel-feltűnedez, de itt szól a nagyzenekar összes hangszerén. Terjedelemben is ez a leggazdagabb és a legszebb verseket tartalmazó ciklus. Aztán következik még két rövidebb tétel, az *Apák anyák istenek* komor versei, a „gyilkos ölelésű” Istenről. a „sátános” Gondviseléről, a Sorsról; és egy másik, az *Ajándék*, a „kettős vágyból” „maga-eggyé” olvadt szerelem vallomásai.

A szó ünnepe a férfikor lirája.

Az álom és az izzás nincs sehol már

— írja Csorba egyik versében. S egy másikban:

Lefelé tart a férfi-út velem...

Csorba Győző költői pályáját tekintve azonban egy olyan felfelé ívelő korszak megvalósulását, lirájának egy olyan magasát sejteti a kötet, melynek jellemzésére jobb szót nem találunk, mint „klasszikus”. Jelenti ez egyrészt a szinte aszkétikus belső fegyelmet, egyensúly megteremtését, másrészt formaművészetének kiforrását, megtisztulását, leegyszerűsödését.

Bravúros technikai, nyelvi tudása nem ismer lehetetlent, mégis inkább az egyszerűt, mint a bonyolultat keresi. Verseinek tiszta ritmusa tömör és puritánan egyszerű, sallangtalan nyelven zeng. Hangja néhol Szenczi Molnár Albert zoltárfordításaira emlékeztet. S a komplikált stíluseszközök helyett is a legegyszerűbb szóképét és alakzatot: a jelzőt és az ismétlést kedveli. De a tucatnyi soron végigindázó, terebélyes versmondattai is hihetetlenül világosak, áttetszőek.

A klasszicitás a költői magatartásban, a versek mondanivalójában is megmutatkozik. Csorba Győző e kötetben boltozatot tudott építeni a líra két örök, egymást vonzó-taszító pillére: az értelem és az érzelem fölé. A ráció és a szenzualitás feszültsége köti össze e költészetet, a szív és az agy harmóniáját, a gondolatosság és az indulat szintézisét valósítja meg ez a poézis.

*Hideg aggyal tudván a semmiségem,
mégis magam-emésző szomjúsággal...*

— így jellemzi magát a költő. Csorba ún. „érzelmes” versein is áttör egy-egy epigrammatikus bölcsesség, filozofáló mondat.

*— Erzelmes emlék készülődik,
sietve vágj a szavába*

— hirdeti; ugyanakkor elvont, „gondolati” költeményeiben is gyakran felroppen egy lágy, érzelmes „ó”, egy érzékletes színekben ragyogó kép. S a Csorba költészetét szívesen intellektuálisnak nevező kritikával szemben most éppen ezt az utóbbit kell hangsúlyozni.

A szó ünnepe verseit elsősorban a költő sajátos alkatából érthetjük meg. Számátalan költeményben vall önmagáról, ars poetika helyett is ezeket az önvallomásokat tárja elénk. Hivatásának a költői „én” alkati adottságainak kimunkálását tekinti. Költészete ezért inkább tudatos, mint ösztönös. Ritka pillanat, varázslat, mágia, „a szó ünnepe” számára a vers, nem gombnyomásra induló alkalmi rímgyakorlat. Es kín és küzdelem és terhes kötelesség.

*Inkább cipőt tudnék csinálni,
mint verseket!*

— mondja egyik epigrammájában. Tusakszik a vers ellen, de a parancs erősebb:

Kötelesség a dal, muszáj a termés.

A kontempláció, az elmélkedés elengedhetetlen része ennek a költészetnek. Innét van, hogy olyan keveset ír, s akkor is főként a lélek belső mozgulásairól ad hírt.

Bőrömon belül világ a világ.

Az életnek nem a külső villanásai érdeklik, szándéka: megragadni a megfoghatatlant, s kimondani azt, aminek neve sincs. A belülről szóló hangokra figyel, magába néz, a „csönd s jó magány” a társai:

*Félelmed, mely eddig kifelé leselgett,
már befelé fordul:
ordasaid szived vadonából kelnek. —*

Tájversei is legalább annyi joggal nevezhetők gondolati költeményeknek, mint tájlírának. A római ciklusban sem a természetet, a városokat, az embereket festi, hanem az „olasz hangulatok”-at, az idegenség, a magány, a kiszakítottág érzését adja vissza. Nem azt, amit lát, hanem ahogy a látottak rá hatnak. Inkább látomásokról van szó, mint látványosokról. A képek, az új benyomások beleivódnak húsába-vérébe, s a vers nem ábrázol és leír, hanem kifejez és vall.

*Majd elmegyek innét, ismét hazatérek,
de bőröm alatt viszlek haza, Róma.*

Jellemző, hogy idegenben is mi fogja meg: a „Jó halál”-templom kriptája és Michelangelo szobra, a Pietà. Az olasz ciklus kilenc verse közül is e kettőben legszemélyesebb témájáról, a halálról beszél.

A szó ünnepé-ben élénk lépő sajátos költői egyéniség kialakulásáról, azokról az indításokról, amelyek a költőt olyanná tették, amilyen, Csorba Győző a legtöbbet — a kritikától annak idején kevéssé méltatott, pedig egész költészetének kicsit kulcsát adó — *Ocsúdo évek*-ben árult el. De a gyermekkori élmények nemcsak azért jelentősek, mert ezek formálták ki a költő sajátos életérzését; abból, hogy Csorba Győző éppen ezeket az élményeket őrizte meg, s élete első tíz esztendejéből, a gyermekkor „sűrű-kusza korszaká”-ból ezeket tartja fontosnak a műben elmondani, első-sorban a felnőtt költő szemléletére következtethetünk. A „régisírtő”, a gyermekkor rémei buknak fel és árnyékolják be A szó ünnepé-t, a férfikorba jutott költő verseit is.

*Győztél, árva lélek? A baj és az átok
ízeidből nő most,
húsodba ivódtak, őket hordja lábad,*

*velük kering véred, jaj, rájuk csikordul
fogad, forró tested
zeg-zugai mélyén ők sarjadnak orvul;*

*éjszakáid csöndje rémeiktől retten,
kibélelték bőröd,
iszony jege villog táruló szemedben. —*

*S mint anya-öl fészke sejlik vissza benned
múltad árnya-pokla:
kinőhetél abból, most semmi se menthet.*

Milyen mondanivalót hordozó költészet fakad ebből az alkatból? Mi *A szó ünnepe*nek gondolati tartalma? — Mondottuk már, hogy Csorba Győző introspektív költő. Legtöbb verse mögött alig megfogható a kiváltó élmény. A „csúcsok” izgatják, a „legfőbb titkot” keresi, az emberi lélek legmélyebb tájait akarja birtokba venni, a lét nagy és örök kérdései indítják versre. A halál, a múlandóság, a magány — ezek a visszatérő témái. Az évek múlásában, az évszakok változásában, környezetének eseményeiben mind ezt látja meg.

Mostanában folyton a halál körül ögyelgek

— kezdi egyik versét, melyben a mindenkit egyként elnyelő „mélységes mély álmot” idézi. Másikban a „Circumdederunt me” igazával porlekedik. A harmadiknak már a címe is ez: *Egy fiatalasszonyra, aki belehalt a szülésbe.*

Mégsem fekete drapériával bevont költői világ ez. Csorba Győző nem pesszimista költő. Szemléletének középpontja az ember:

*Ó, szépség! Szép az elfutó világ, szép
a maradandó ég, legszebb az ember.*

„Nagy” témáinak mind megvan az ellentétpárja. A halállal szemben az élet, a múlandósággal a szerelem, a hittől a konok kételkedés, a magánnyal az emberi közösség utáni vágy. A lét dialektikus szemlélete árad e versekből: „magába és messzire” egyformán néz a költő. — Tavasz című versében a „rendbontó évszakot” köszönti, s számvetést tesz:

*a test és lélek félelmeivel meg
álmaival bajlódtam, bibelődtem,
— ó, nem kedvemre...*

s a verset így fejezi be:

*Meggyúlt a világ, s lobogva
csap össze ég és föld, és könny tolu
szemembe, oly sajgón hasít belém
az annyiszor feledt és annyiszor
kicsinylett és most tündökölve újra
föltámadó igazság: élni, élni,
hogyan élni kell s nem töprenkedni rajta!*

A pusztulást, az elmúlást is a másik pólussal oldja fel: a „föl-le forgó kerék arányos mozdulásá”-ban látja meg a „törvényt”:

*Ó, múlás, ó, szép rend: a bomló
bomlása és a sarjú sarjadása! —*

S nincs teljes múlandóság sem. *M. J. halálára* című versében mondja:

*A világ csonka, csonka! —
De csonkább volt előttd.
A karcolás, amit hagytál a Nagy Falon,*

hiányzott eddig.

— — — — —
*a te lényeged is
 megmarad múlhatatlanul.*

A „magány” is jelzöt kap: „hordozhatatlan”; s a költő az embertestvérekkel összekapcsoló utat keresi (*Utak*), s a kapcsot, „mely visszaköt megint az emberi nyájmelegbe” (*I...-nak*).

Az életet egységben látó, harmonikus bölcsesség a Csorba Győzőé. Sokban a keleti filozófusokéra emlékeztet, s hamarjában nem is tudnák közvetlenebb és méltóbb rokonságot említeni, mint a *Tao Te-king*. Csorba is ilyen ősi jelentésben használhatja ezeket a meghatározatlan, homályos értelmű szavakat: út, rend, törvény.

*Az egyetlen tudomány a világon:
 tudni, hogy keskeny az út,
 kicsiny a kapu, s aki meg se moccan,
 az a legmesszebbre jut.*

Van benne bizonyos „időfelettség”, s szemléletében az egyén és közösség relációjában az egyén kap nagyobb szerepet. Ezzel korunk ama törekvésének válik egyik jelentős lírai kifejezőjévé, mely az egyes ember lelki nemesítésével, az emberek egyéni problémáinak megoldásával kívánja a haladást szolgálni. Ez az út annyira ősi, mint a kínai bölcsesség. S annyiban a jövőé, amennyiben az idő igazolja...

TÜSKÉS TIBOR

Fodor András: Józan reggel

Pasztell színű derűs melegség és borúsabb tónus keveredik Fodor András második verseskötetében. A derűt az ott-honi táj, a gyerekkori emlékek vibrálása és a boldog szerelem csillantja meg; a komorabb színeket az érzékeny költői magatartás, a szigorú számonkérés, az önmaga-ellenőrzés igényessége keveri. Ez utóbbi egyrészt az „íz, csín, tűz vagyon a versben, ha mesteri mű” követelményét hangsúlyozza; másrészt mintha ebből a kötetből is kiérződnék az a fajta örökkévalóság-igény, mely valami homályosabb, általában értelmezett humanizmusra appellálva egy kicsit figyelmen kívül hagyja a kötelező, a kor-igényt megkövetelő költői normát. Pedig a vers csak akkor számíthat a maradandóságra, ha költője vállalja a kor gondját-baját-

örömét. Szerelem, ifjúság, halál: örök-emberi dolgok, minden kor költőjét izgató problémák, de az élmény nagyszerűségét mégis csak az teszi hitelessé, ha különbözik más korok élményétől, ha nemcsak általános, ha a költő valóban annak a kornak az éneke, melyben él. A halhatatlannak példája ezt igazolja, és egyre jobban világossá válik, hogy a jövődöbeutazásra csak a jelen adhat igazolványt.

Mennyit vállalt ebből Fodor András a *Józan reggelben*?

A kötetből a várható nekirugaszkodás biztató visszafojtottsága árad. A költő, mint a versenyző, mély lélegzetet vesz, hogy a nagyobb iramú vállalásra is fussa majd erejéből; mert ha a költőnek (az embernek sem!) „szökni nem elég”, akkor